Традиционная одежда Киевщины

Традиційне вбрання Київщини

Художник З. О. Васіна

Етнограф Т. О. Ніколаєва

XVIII–XIX ст.

ПЕРЕЛІК ЛИСТІВОК

Реконструкції, упорядкування та текст
НІКОЛАЄВОЇ ТАМАРИ ОЛЕКСАНДРІВНИ

Художник
ВАСІНА ЗІНАЇДА ОЛЕКСАНДРІВНА

ТРАДИЦІЙНЕ ВБРАННЯ КИЇВЩИНИ
XVIII — XIX ст.

(Комплект. 18 листівок із текстівками українською, російською та англійською мовами)

Ведучий редактор Ю. Г. Кудь
Редактор В. В. ХАРЧЕНКО
Технічний редактор Т. С. ТАТАРЕНКОВА

Вид. № 072000. Зам. № 3-8867
Дніпропетровськ, «Зоря», 12 000.

Т $\frac{5105050000-045}{207-93}$ без оголошення

Комплект листівок «Традиційне вбрання Київщини XVIII—XIX ст.» започатковує серію видань, покликаних детально розкрити важливий напрямок матеріальної та духовної культури українського народу — історію його традиційного одягу.

Етнограф Т. О. Ніколаєва, автор наукових праць з історії українського костюма, та член Спілки художників України З. О. Васіна розробили серію живописних реконструкцій костюма населення різних регіонів України. В основу їх створення лягли наукові дослідження у відділі етнографії ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, замальовки зразків народного вбрання, зроблені Т. О. Ніколаєвою під час експедицій, документальні фотоматеріали, а також музейні колекції, наукова література, рукописні та архівні джерела.

Даний комплект листівок узагальнює найтиповіші риси традиційного вбрання Київщини XVIII — XIX ст., розкриває його особливості порівняно з народним одягом інших регіонів України.

Реконструкція комплексів традиційного вбрання Київщини здійснювалася з урахуванням територіальних особливостей, специфіки природних умов кожного району, історичного та соціально-економічного розвитку, міжетнічних контактів,— тобто всіх факторів, що привели до формування локальних рис у традиційній культурі в цілому та в одязі зокрема. Локальні ознаки у народному вбранні яскраво виявилися у використанні матеріалів, крої, характері оздоблення, колориті, способах носіння. Умовно можна виділити північно-, центрально- та південнокиївський комплекси народного одягу.

Локальні особливості комплексів народного вбрання Київщини кінця XVIII — XIX ст. формувалися під впливом нерівномірного розвитку окремих її районів. Так, ізольованість північних районів Київщини від промислових центрів та шляхів сполучень (територія Чорнобильського, Радомишльського та північ Київського повітів Київської губернії) сприяла тривалому побутуванню тут найдавніших форм селянського вбрання, найдовшому використанню місцевої сировини і домотканих матеріалів, збереженню ручної техніки виготовлення одягу, місцевих традиційних видів оздоблення. Північнокиївський комплекс складався із сорочки, спідниці-літника та фартуха-попередниці у жінок; сорочки та штанів у чоловіків; безрукавки, свити, кожуха — у жінок та чоловіків. У одязі переважав білий колір, колорит вишивки був монохромний (червоний), її орнамент — геометричний.

Найбільшої виразності в цей період набув комплекс Центральної Київщини, яка протягом віків була центром економічного, політичного і культурного життя всієї України. Він формувався на території Васильківського, Канівського, Таращанського, Сквирського повітів і сконцентрував у собі особливості північно- та південнокиївського комплексів, зберігши при цьому неповторну своєрідність. Тут використовувалися, крім місцевих, привізні сировина, барвники, матеріали, прикраси; співіснували різноманітні види та форми одягу; швидше, порівняно з північними районами, відбувалася заміна саморобних матеріалів фабричними, ручної техніки — машинною; більш досконалими були народний крій, оздоблення. Характерними видами жіночого одягу для цих районів Київщини були дві запаски, спідниця-димка, керсетка, баєва юпка, плахта. У вишивці поєднувалися червона і синя, пізніше чорна заполоч, рослинний і рослинний геометризований орнаменти виконувалися найчастіше техніками гладі, набирування, вирізування, мережки, хрестиком.

Традиційний одяг Південної Київщини (територія Таращанського, Черкаського, Звенигородського, Уманського, Чигиринського повітів Київської губернії) відзначався раннім використанням фабричних матеріалів і більш активним впливом міської культури, значно коротшим основним літнім комплексом (сорочкою і поясним одягом) і подовженими формами верхнього одягу, наявністю специфічного нагрудного одягу з рукавами —«круглої кохточки» тощо. Вишивка носила переважно рослинний характер, її колорит наближався до поліхромії (червоно-чорну гаму доповнював жовтий колір).

Висока художня культура, значна кількість компонентів, що входять у традиційні комплекси народного вбрання Київщини, підкреслюють його тривалий розвиток. Поруч із збереженням давніх місцевих особливостей простежуються багатовікові нашарування, пов'язані зі складною історичною долею різних земель Київщини.

Костюм населення Київщини протягом усієї історії розвивався на тлі загальноєвропейської цивілізації, чому значною мірою сприяло географічне розташування України як перехрестя різних культур — Візантії, Сходу, Західної Європи. Це самобутнє явище художньої культури започаткувалося на древніх південних землях Східної Європи. Київщина була одним із ранніх культурних центрів, що утворилися тут і мали тісний зв'язок з народами Давнього Сходу та Візантії.

Генетичні витоки традиційного костюма Київщини сягають дохристиянського, язичницького, періоду ранньослов'янської культури, а також культури Київської Русі. З давніх часів тут розвивалося землеробство, скотарство, полювання на диких звірів. Це давало рослинні волокна, вовну, шкіру та хутро — сировину для виготовлення матеріалів. Через територію Київщини проходили перші торговельні шляхи, що забезпечували обмін товарів між країнами Європи та Сходу. У XII — XIII ст. посилилися зв'язки із західноєвропейськими країнами. Звідти на Русь завозили різні види дорогих тканин — шовкових, сукняних, оксамитових, із країн Арабського Сходу — крім тканин, намисто з кольорового посрібленого або позолоченого скла. Але то були переважно предмети розкоші. Широкі ж верстви населення користувалися виробами місцевих майстрів та ремісників. Як матеріал, так і саме вбрання селян і простих городян були саморобними.

Виникнення Запорозької Січі, специфічні політичні умови, в яких опинилася Україна в XVI — XVIII ст., взаємодія з культурами суміжних країн обумовили появу своєрідних рис в українській національній культурі періоду її формування. Центром формування на Україні національних рис у культурі, і зокрема одязі, була Київщина.

У кінці XVIII — XIX ст. вищі верстви суспільства — поміщики, дворянство, аристократія — орієнтувалися на західноєвропейську моду, законодавцем якої утвердила себе Франція. Так, на Україні після тривалого панування стилю бароко в архітектурі, інтер'єрі та костюмі міського населення з'явилися риси класицизму, романтизму, а на рубежі XIX та XX ст.— стилю модерн. З одного боку, прилучення вищих верств суспільства до західноєвропейської культури призводило до нівелювання національних рис, з іншого — різкий розрив в умовах життя населення великих міст і провінцій, особливо патріархального села, спричинив до збереження в побуті останніх стародавніх звичаїв і традицій. Одночасно відбувалася взаємодія культур різних соціальних груп суспільства, міста і села, а західноєвропейські риси культури на Україні набували самобутнього національного забарвлення.

Традиційне українське вбрання XVIII — XIX ст. рельєфно розкривало соціальну структуру суспільства. Розкішний одяг заможних верств населення матеріально стверджував їх панівне становище в економічному та політичному житті. Багатством костюма виділялася козацька старшина, заможне козацтво та українська знать, у використанні дорогоцінних золототканих матеріалів, прикрас, розкішної культової атрибутики виявлялися особливості вбрання духовенства. Значно простіше виглядав одяг незаможного населення, часто виконаний із грубого домотканого полотна і оздоблений невигадливими матеріалами. Однак саме він вражав багатством народних прийомів і засобів декорування, художньою завершеністю, надзвичайною вимогливістю опорядження.

Відмирання багатовікових традицій, що відбувається у наш час у виробленні тканин, спрощення в оздобленні, витіснення старовинних форм одягу уніфікованим міським костюмом — звичайно, процес неминучий. Однак цінний досвід народних майстрів, які вміли з великим художнім смаком створювати красиві та зручні речі і тим самим вносили елемент святковості у нелегкий повсякденний побут людей, може стати джерелом творчих пошуків фахівців, які розробляють форми сучасного одягу, джерелом підвищення загальної культури шанувальників народного мистецтва.

Т. О. НІКОЛАЄВА

Центральна Київщина

Чоловічий верхній одяг. Центральна Київщина (нині Києво-Святошинський, Васильківський р-ни Київської обл.). Середина — друга пол. XIX ст.

Мужская верхняя одежда. Центральная Киевщина (ныне Киево-Святошинский, Васильковский р-ны Киевской обл.). Середина — вторая пол. XIX в.

Man's outer clothes. Central Kiev Region (now Kiev-Svyatoshin, Vasylkiv dists., Kiev Reg.). Mid—latter half of the 19th c.

ПЕРШИЙ КОМПЛЕКС: тунікоподібна сорочка з широкою нагрудною вишивкою; об'ємні штани з вибійчаного полотна; вовняний пояс; свита з коричневого валяного сукна; смушева шапка; чоботи.

ДРУГИЙ КОМПЛЕКС: сорочка; смугасті штани з вибійчаної вовняної тканини; жупан; купований пояс; свита з білого валяного сукна; смушева шапка; чоботи.

Усі компоненти комплексів, крім зеленого пояса, виготовлені з матеріалів домашнього виробництва.

Для пошиття чоловічих штанів, як і саморобних жіночих спідниць, в Центральній та Південній Київщині використовували полотняну або вовняну домотканину, прикрашену ручною вибійкою. Вибійка — це стародавній спосіб нанесення узору олійною фарбою, при якому малюнок вирізався на дошках і з допомогою фарби відбивався на тканині. Орнамент вибійки геометричний або рослинний. Вибійчані саморобні тканини були особливо поширені серед біднішого селянства.

Основним верхнім одягом в осінньо-весняну пору були СВИТИ. Шилися вони широкими і довгими, з підрізами по боках, у які вставлялися та призбирувалися додаткові пілки (свита «з прохідкою»). Іноді свити розширялися за рахунок двох бокових клинів. Крім свит, на території Київщини побутували СІРЯКИ. Вони мали капюшон (кобка, або відлога) з отворами для очей, який захищав голову та обличчя від дощу і вітру. Часто така відлога правила в дорозі за мішок, у який клали хліб. Взимку під сіряком носили білий овчинний КОЖУХ, що міг захистити від найлютіших морозів. Свити і кожухи застібок не мали і підперізувалися тканим або плетеним поясом червоного кольору, іноді — зеленого, синього, жовтого. До пояса прикріплювалися футляри для ножа, кременя тощо.

Чоловіки Київського та Васильківського повітів носили високі шапки циліндричної форми з чорного та сірого овечого хутра, в той час як у Чорнобильському, Поліському та Іванківському повітах побутували шапки з сірого або темного сукна, оздоблені синім або червоним шнуром. Волосся підстригали коротко, носили вуса, а літні чоловіки — й бороди.

На території Центральної Київщини майже всі носили чоботи і тільки під час польових робіт взували шкіряні постоли, стягнуті із шматка шкіри та прив'язані до ноги конопляними мотузками або ремінцями.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Північна Київщина

Дівочий та парубоцький одяг. Північна Київщина (нині Чорнобильський, Поліський, Іванківський р-ни Київської обл.). Друга пол. XIX ст.

Одежда девушки и парня. Северная Киевщина (ныне Чернобыльский, Полесский, Иванковский р-ны Киевской обл.). Вторая пол. XIX в.

Girl's and boy's costumes. Northern Kiev Region (now Chornobyl, Poliske, Ivankiv dists., Kiev Reg.). Latter half of the 19th c.

КОМПЛЕКС ДІВОЧОГО ОДЯГУ: сорочка з грубого невідбіленого лляного або конопляного полотна, оздоблена тканим орнаментом та вишивкою; спідниця-літник з вовняної смугастої тканини; запаска з тканим орнаментом, виконаним килимовою технікою; плетений вовняний пояс; прикраси — коралове намисто, стрічка; личаки.

КОМПЛЕКС ПАРУБОЦЬКОГО ОДЯГУ: туніконодібна сорочка, орнаментована тканим малюнком та вишивкою; полотняні штани; довга свита з сірого валяного сукна; лляний плетений нефарбований пояс; невисока хутряна шапка з овчини; личаки.

Усі компоненти комплексів виготовлені з матеріалів домашнього виробництва.

На Київському Поліссі побутувала ЖІНОЧА СОРОЧКА з вузькою плечовою уставкою(«поликом», «плічком») або з суцільнокроєним рукавом, що пришивалися по піткання стану сорочки, з високим стоячим або виложистим коміром і широкими манжетами. Майже до початку XX ст. ці сорочки прикрашалися тканим орнаментом або вишивалися технікою занизування, що нагадувала тканий малюнок. Орнамент заповнював плечову уставку, весь рукав, комір, манжети, пазушку, поділ. Малюнок орнаменту був виключно геометричний, колорит монохромний — червоний з незначним вкрапленням синього.

Чоловічий осінньо-весняний одяг — СВИТА виготовлялася із сірого або білого валяного сукна. Для неї характерний старовинний крій зі вшитими по боках великими трикутними клинами — «вусами» або ж із підрізними бочками та вшитими пілками («з прохідкою»). Свита мала виложистий комір, прикрашалася нашивками з плису та сплетеними з вовни чорними шнурами. Вона запахувалася і підперізувалася тканим або плетеним поясом.

Чоловіки на півночі Київщини коротко підстригали волосся, відпускали вуса. На голові носили повстяні шапки — шоломи, магерки, на зміну яким у XIX ст. прийшли невисокі шапки з овечого хутра. Дівчага заплітали косу, іноді підстригали волосся на чолі та скронях. Вінків із квітів тут не носили, голову дівчата обв'язували стрічкою або вузькою вовняною тасьмою червоного кольору.

І жінки, і чоловіки обмотували ноги м'якою травою — тирсою, зверху обкручували полотняними онучами, а потім взували личаки, які кріпилися на ногах конопляними шнурами або ремінцями. Тирсу збирали в лісах і робили запаси на зиму. Таке взуття було зручним і легким у суху та теплу погоду, а в сиру й холодну ноги промокали. Чоботи мали тільки заможніші селяни.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Центральна Київщина

Одяг вельможного панства. Центральна Київщина. Друга пол. XVIII — поч. XIX ст.

Одежда знати. Центральная Киевщина. Вторая пол. XVIII — нач. XIX в.

Costumes of nobility. Central Kiev Region. Latter half of the 18th — early 19th cc.

КОМПЛЕКС ЧОЛОВІЧОГО ОДЯГУ: сорочка; шаровари; жупан; ферезея; слуцький пояс; юхтові чоботи.

КОМПЛЕКС ЖІНОЧОГО ОДЯГУ: шовкова сорочка; спідниця й запаска з багатої шовкової тканини; парчева юпка; прикраси — коралове намисто, дукати, хрестик, лучка з бісеру; шапка-кораблик; сап'янові чоботи.

Для виготовлення нарядних костюмів заможних верств населення Київщини використовувалися мальовничі багатоорнаментовані шовкові тканини — парча, оксамит, штоф (з чергуванням блискучих та матових елементів рослинного орнаменту). Орнамент тканин складали крупні елементи стилізованих квітів, листя, плодів рослин, що вписувалися в різні медальйони. Характер орнаментики відповідав художньому стилю ренесанс, а з часом — бароко. Разом з тим використання багатоколірних орнаментальних дорогоцінних тканин було продовженням культурних традицій Київської Русі, яка підтримувала торговельні відносини з країнами Західної Європи та Сходу. Крім привізних, використовувалися й дорогоцінні тканини місцевого виробництва,— на Україні в XVIII ст. розвивається золототкацтво.

Багатоорнаментовані тканини йшли переважно на пошиття верхнього чоловічого та жіночого одягу: жупанів, кунтушів, плащів-накидок тощо. З однотонних шовкових тканин побутували атлас і камка.

Панська СОРОЧКА шилася, як і в заможного козацтва, з тонкого полотна або шовку і вишивалася шовковою, срібною та золотою ниткою. За кроєм вона була близька до народної, а відрізнялася від неї деталями (наприклад, формою коміра), якістю тканини, оздобленням. Сорочку заправляли в широкі сукняні, шовкові або оксамитові шаровари яскравих кольорів і одягали дорогий жупан, підперезавши його золототканим персидським або слуцьким поясом. Зверху накидали кунтуш, або епанчу. З нагоди урочистих подій носили шубу — ферезею, прикрашену дорогоцінною запоною. На ноги взували сап'янові чоботи різних кольорів. Шапки були переважно оксамитові, обшиті хутром соболя, рисі, лисиці. Вони прикрашалися дорогоцінним камінням і пером страуса. Парчеві шуби підбивалися дорогим хутром, опоряджувалися горностаєм, золотими шнурами, дорогоцінним камінням.

Невід'ємною частиною чоловічого костюма був широкий, східного походження пояс. Пояси ці були шовкошиті, яскравих кольорів. Вироблялися вони з персидського сирцю і на кінцях оздоблювалися рослинним орнаментом, виконаним золотими та срібними нитками, або шовковою тканиною, орнаментованою рослинним малюнком. Останній називався шалевим (від слова шаль). В пояс закладали гроші, листи, люльку, інші дрібниці.

Дорогі привізні пояси могло придбати лише панство. Просте козацтво, міщани, заможні селяни носили вовняні червоні або зелені пояси місцевого виробництва. Великим осередком виготовлення плахт і поясів було с. Плахтівка на Дніпрі (колишня територія Запорозької Січі). Тут ткали козацькі пояси з трофейної пряжі, привезеної з походів у Туреччину, Крим і на Балкани.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Центральна та Південна Київщина

Селянський одяг. Центральна та Південна Київщина (нині придніпровські р-ни півдня Київської та Черкаської обл.). Перша пол. XIX ст.

Крестьянская одежда. Центральная и Южная Киевщина (ныне приднепровские р-ны юга Киевской и Черкасской обл.). Первая пол. XIX в.

Peasants' costumes. Central and Southern Kiev Region (now southern dists. along the Dnieper, Kiev and Cherkassy Regs.). First half of the 19th c.

КОМПЛЕКС ЖІНОЧОГО ОДЯГУ: полотняна сорочка з плечовою уставкою, пришитою по пітканню стану (вишивка червоною, чорною та жовтою заполоччю; техніки настилування, гладі, вирізування); плахта-червонятка з «крилами»; фартух-запаска, зітканий плахтовою технікою; тканий пояс; очіпок та задрапована на ньому вибійчана (китаєва) хустка — пов'язка.

КОМПЛЕКС ЧОЛОВІЧОГО ОДЯГУ: тунікоподібна сорочка з вільними (без манжетів) рукавами; полотняні шаровари; тканий пояс; сіра сукняна свита з підрізними та призібраними бочками («з прохідкою»); висока хутряна шапка з сукняним верхом, надягнена на бриту голову із залишеним на маківці довгим чубом («оселедцем»); постоли.

Усі компоненти комплексів, крім жіночої хустки, виготовлені з матеріалів домашнього виробництва.

Одним із характерних елементів поясного жіночого вбрання Центральної та Південної Київщини була ПЛАХТА. На плахту йшло більше тканини, ніж на інші види незшитого поясного одягу (близько 4 м). Вовняні нитки для плахти селяни фарбували у велику гаму кольорів, а тканину для неї виготовляли із сировини вищої якості складною ткацькою технікою. Іноді плахта додатково вишивалася шерстю або шовком. Плахту робили з двох полотнищ (гривок) завдовжки 1,5—2 м, які зшивалися приблизно наполовину або на дві третини, після чого згиналися вдвоє так, щоб нижня зшита частина охоплювала стан ззаду, а незшиті полотнища («крила») звисали по боках, розкриваючи на спинці нижню частину плахти. Щоб малюнок був однаковим на станку та на «крилах», його ткали до половини на лице, а з половини — навиворіт. Крім повної плахти («з крилами»), побутувала і плахта-станок, або півплахта «без крил». Таку плахту частіше носили незаможні жінки. Особливого значення надавали запасці, яку носили разом з плахтою. На свято вдягали багату плахту, а спереду пов'язували важку, візерунчасту вовняну запаску.

Для чоловічого костюма даної місцевості майже до другої половини XIX ст. характерними були старовинні чоловічі штани — ШАРОВАРИ з короткими холошами та великою прямокутною низько вшитою вставкою. Широко побутували вони і на Поділлі, в степовій Україні та безпосередньо серед запорозького козацтва. За формою українські шаровари нагадували турецькі. Аналогічні штани були поширені також серед кавказьких народів та кримських татар.

Крім плетеного, на Київщині побутувало і різноманітне шкіряне взуття — не тільки повсякденні постоли, стягнуті із шматка шкіри, а й черевики, сап'янові та юхтові чоботи. Наявність різних видів шкіряного взуття свідчила про ступінь заможності селянина, а його висока ціна обумовлювала бережливе ставлення до цього елемента костюма. Тому часто до церкви, на весілля чи танці дівчата й хлопці йшли босоніж, несучи в руках чоботи.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Південна Київщина

Жіночий та дівочий верхній одяг. Південна Київщина (нині Чигиринський р-н Черкаської обл.). Середина — друга пол. XIX ст.

Женская и девичья верхняя одежда. Южная Киевщина (ныне Чигиринский р-н Черкасской обл.). Середина — вторая пол. XIX в.

Woman's and girl's street clothes. Southern Kiev Region (now Chyhyryn Dist., Cherkassy Reg.). Mid — latter half of the 19th c.

КОМПЛЕКС ЖІНОЧОГО ОДЯГУ: вишита сорочка; плахта-синятка; запаска; зелена баєва юпка з червоними вовняними «перчиками»; очіпок з наміткою; коралове намисто; чоботи.

КОМПЛЕКС ДІВОЧОГО ОДЯГУ: вишита сорочка; смугаста яскрава спідниця; запаска; синя баєва юпка з червоними вовняними «перчиками»; вінок із квітів та різнокольорових стрічок; прикраси — коралове намисто, чоботи.

Найпоширенішою традиційною дівочою прикрасою у XIX ст. були ВІНКОПОДІБНІ ГОЛОВНІ УБОРИ. Вони поділялися на вінки-шнури, плоскі вінки та плетені. Матеріал для їх виготовлення (стрічки, плетені шнури, шовкова тканина, пір'я птахів, штучні та живі квіти), техніка виготовлення і форма (від тоненької стрічки до високих, складних чубатих вінків) були різними. Вінок-шнур — це тоненька яскрава стрічка, що пов'язувалася навколо голови і закріплювалася ззаду. За неї іноді закладали штучні або живі квіти. Плоский вінок робився на твердій основі, яку обтягували шовковою тканиною або обшивали кольоровими стрічками, а зверху прикріплювали квіти. Різнокольорові й орнаментовані стрічки, уплітки, вінки, поєднуючись між собою, утворювали складні мальовничі композиції. Але основним компонентом головного убору дівчат були квіти. З них плели вінки або просто прикріплювали у великій кількості на голові. Перевагу віддавали півонії, червоному маку, різним польовим квітам. У пори року, коли живих квітів не було, їх замінювали зеленими гілками барвінку, червоними ягодами калини, а також пофарбованими паперовими квітами.

Невід'ємною частиною дівочого та жіночого костюма були ЗНІМНІ ПРИКРАСИ. В кінці XVIII—XIX ст. широко побутували сережки, каблучки, а також велика група нагрудних ювелірних прикрас, що мали особливе естетичне значення і складалися з кількох компонентів. До них належали намисто (найчастіше із штучних або справжніх коралів, смальти та різнокольорове скляне), срібний ланцюжок із хрестиком, дукати (металеві прикраси у вигляді монети). Нагрудні прикраси доповнювали комплекс жіночого вбрання, надавали йому локальних ознак, композиційної рівноваги та завершеності. Вони виготовлялися місцевими ремісниками-ювелірами або завозилися з інших країн і купувалися селянами на ярмарках. Селянські «коштовності» — корали, бурштин, хрестики, дукати, сережки — збиралися десятиліттями. Вони коштували іноді більше, ніж все майно селянина, передавалися із покоління в покоління, зберігалися як сімейна реліквія.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Південна Київщина

Селянський одяг. Південна Київщина (нині Черкаський, Звенигородський, Чигиринський р-ни Черкаської обл.). Друга пол. XIX ст.

Крестьянская одежда. Южная Киевщина (ныне Черкасский, Звенигородский, Чигиринский р-ны Черкасской обл.). Вторая пол. XIX в.

Peasants' costumes. Southern Kiev Region (now Cherkassy, Zvenyhorodka, Chyhyryn dists., Cherkassy Reg.). Latter half of the 19th c.

КОМПЛЕКС ЖІНОЧОГО ОДЯГУ: вишита сорочка; керсетка; розпашний поясний одяг — дерга; вишита домоткана запаска; тканий орнаментований пояс; жорсткий очіпок, задрапований барвистою хусткою; прикраси — різноманітне намисто та сережки; шнуровані черевики.

КОМПЛЕКС ЧОЛОВІЧОГО ОДЯГУ: тунікоподібна сорочка з широкою нагрудною вишивкою; широкі смугасті штани — шаровари; червоний домотканий пояс; солом'яний бриль; чоботи.

Полотняна жіноча СОРОЧКА із представленого комплексу мала плечові уставки, пришиті по основі, виложистий комір та широкі манжети. КЕРСЕТКА побутувала лише в східних, прилеглих до Дніпра районах. Шилася вона спочатку із саморобних тканин, а з появою фабричних — із ситцю, сатину, шерсті, що мали специфічний для даної місцевості тканий жакардовий малюнок. Як і в Центральній Київщині, вона могла бути невідрізною по талії, розширеною донизу «вусами» чи бантовими складками, що вишивалися по спинці, або ж з відрізною, призібраною нижньою частиною. Права пола, горловина, низ і пройма опоряджувалися іншою тканиною, іноді плисом, прикрашалися ручним художнім швом. Особливістю даного комплексу було те, що поверх керсетки пов'язували пояс, укладаючи його спереду великим бантом.

ДЕРГА — одноплатовий розпашний поясний жіночий одяг — мала вигляд цілого розташованого впоперек полотнища домотканого, неваляного сукна, частіше чорного кольору (у святковому комплексі — червоного та зеленого кольорів). Стан обгортали полотнищем, закріпивши його на талії поясом. Фартух-запаска із цим типом вбрання одягався не обов'язково.

ОЧІПОК у даній місцевості був високий, розширеної догори, трапецієподібної форми. Іноді на нього накидали квітчасту хустку, кінці якої перехрещували на потилиці й укладали по боках у дрібні рівномірні складочки, нижній ряд яких закінчувався звисаючими тороками.

ЧОЛОВІЧА СОРОЧКА з широкою нагрудною вишивкою, вишитим стоячим коміром і манжетами заправлялася в широкі штани — ШАРОВАРИ. Шилися вони з грубого домотканого полотна («дев'ятки» або «десятки») білого кольору або з вибійчаним малюнком у вигляді вузьких поздовжніх синіх чи то чорних смужок. Ширина штанів залежала від ширини полотна. Заможне населення використовувало для пошиття штанів куповані тканини: синю китайку, сірий черкасин, казінет та інші.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Центральна Київщина

Жіночий та дівочий одяг. Центральна Київщина (нині Фастівський, Обухівський, Васильківський р-ни Київської обл.). Середина XIX ст.

Женская и девичья одежда. Центральная Киевщина (ныне Фастовский, Обуховский, Васильковский р-ны Киевской обл.). Середина XIX в.

Woman's and girl's costumes. Central Kiev Region (now Fastiv, Obukhiv, Vasylkiv dists., Kiev Reg.). Mid-19th c.

КОМПЛЕКС ЖІНОЧОГО ОДЯГУ: полотняна вишита сорочка; саморобна вовняна плахта (станок) — червонятка; килимова запаска; тканий різнокольоровий смугастий пояс із тороками й китицями; керсетка, оздоблена аплікацією, вишивкою, плисовими нашивками; очіпок і пов'язка.

КОМПЛЕКС ДІВОЧОГО ОДЯГУ: вишита сорочка з домотканого полотна; спідниця, запаска і юпка з тканин місцевого мануфактурного виробництва; вінок із живих квітів і стрічок; прикраси — коралове, камінне та перламутрове намисто; жовті сап'янові чоботи.

Жіноча СОРОЧКА Центральної Київщини шилася з плечовими уставками та зібраними біля них рукавами або з суцільними рукавами, пришитими по пітканню. Вона мала широкі манжети і стоячий комір, що зав'язувався червоною стьожкою. Орнаментом оздоблювалися плечові уставки, припліччя, пазушка, комір, манжети, поділ. Вишивку виконували червоною або синьою (пізніше чорною) ниткою з невеликою кількістю білої.

З поясного одягу молоді жінки й дівчата носили плахту, прикрашену старовинним клітчастим малюнком, багату вишукану запаску, спідницю з вовняної тканини яскравих кольорів. Добірна ЗАПАСКА мала вигляд прямокутного шматка вовняної тканини, переважно червоного (іноді синього, зеленого або чорного) кольору, і була оздоблена в нижній частині широкою горизонтальною смугою тканого геометричного орнаменту, який поступово розріджувався догори і переходив у основне тло тканини. Франтівська СПІДНИЦЯ шилася з тонкої саморобної або купованої вовняної тканини і прикрашалася контрастними по кольору нашивками зі стрічок та плису. Улюбленими були нашивки у формі зубців, ними опоряджувалися й керсетки, і верхній одяг.

КЕРСЕТКИ увійшли до комплексу жіночого одягу Середнього Подніпров'я (крім північних районів) та Лівобережної України в середині XIX ст. Шилися вони, залежно від місцевості та призначення, з різних за якістю і кольором тканин (ситцю, сатину, шовку, плису, парчі тощо) і мали підкладку, що гармонувала з верхньою тканиною. Іноді робилася ватяна прокладка, при цьому вся керсетка простьобувалася ручним або машинним швом.

Центральнокиївські керсетки однотонні (часом із блискучого шовкового атласу), залежно від віку жінки, яскравих (червоного, зеленого, синього) або темних кольорів, прикрашені аплікацією, вишивкою, плисовими нашивками. Вони щільно затягувалися по лінії грудей і розширювалися донизу клинами-«вусами» або бантовими складками, вставленими по спинці. Довжина сягала середини стегна. Прикрашалися керсетки по горловині, проймах, полах, подолу. Виразно оздоблювалася кишеня на правій полі і лінія по спинці. Композиційним центром орнаменту був нижній кут правої поли — «наріжник». Співвідношення маленької верхньої частини керсетки і великої нижньої, розширеної донизу, особливості колориту та художнього опорядження надавали локальної своєрідності комплексу Центральної Київщини.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Центральна Київщина

Одяг заможних селян. Центральна Київщина. Кін. XVIII — перша пол. XIX ст.

Одежда зажиточных крестьян. Центральная Киевщина. Кон. XVIII — первая пол. XIX в.

Clothes of well-to-do peasants. Central Kiev Region. Late 18th — first half of the 19th c.

КОМПЛЕКС ДІВОЧОГО ОДЯГУ: сорочка з тонкого відбіленого полотна; муарова спідниця і запаска-попередниця з шовкової привізної тканини, оздобленої рослинним орнаментом; жупан з виложистим коміром та манжетами, опорядженими золототканою парчею; вишита шовком стрічка, квіти та різнокольорові стрічки на голові; прикраси — корали, срібні дукати; жовті сап'янові чоботи.

КОМПЛЕКС ЖІНОЧОГО ОДЯГУ: вишита сорочка з тонкого відбіленого полотна; багато оздоблена вовняна домоткана плахта-синятка з «крилами»; запаска-попередниця з дорогої шовкової тканини, прикрашеної орнаментом у стилі бароко; синій жупан із золотоканими парчевими коміром та манжетами; високий очіпок і саморобна намітка; домотканий вовняний пояс; дорогі прикраси; двоколірні сап'янові чоботи — «чорнобривці».

Костюм українського заможного селянина кінця XVIII — першої половини XIX ст. складався з елементів вбрання місцевого походження, що виконувалися з дорогих високоякісних тканин, і запозичень з міського одягу. У жіночому комплексі до них додавалася значна кількість коштовних знімних прикрас — дукатів, «справжнього намиста», вишитих шовком стрічок тощо. Особливо багатим та художньо виразним був одяг дівчат і молодих жінок. Придбання такого костюма часто вимагало цілого скарбу. В усній народній творчості збереглися згадки про дорогий костюм:

Продай, продай, панотченьку, свій сад-виноград
Та справ мені, панотченьку, дорогий наряд:
Зелену да суконку додолу,
Щирозлотий поясочок на станочок,
Жемчужного намистечка на шиєчку,
Сап'янові черевички на ніженьки.

Для пошиття одягу використовувалися куповані та домоткані вовняні, шовкові тканини високої якості та художнього оформлення. Парча, оксамит, атлас, штоф, китайка, камка, позумент (галун) були однотонними або орнаментованими жакардовим поліхромним малюнком з чергуванням блискучих та матових площин малюнка і тла. Ці тканини у художньому відношенні відповідали існуючому на той час у Європі стилю бароко. З них шили нарядні запаски, спідниці, жупани, очіпки, ними опоряджувався та оздоблювався одяг.

Одним із найдекоративніших компонентів українського жіночого костюма XVIII — XIX ст. була ПЛАХТА. Для неї спеціально обробляли та фарбували вовну, завдяки чому досягалася багата колірна гама та стійкість кольорів. У плахтах-червонятках, що призначалися для дівчат та молодих жінок, тло мало різні відтінки червоно-малинового, вишневого кольорів. Малюнок робили яскравими синіми, зеленими, жовтими, білими нитками. Літні жінки носили стриманіші за кольором плахти-синятки, в яких на синьому, бордовому тлі орнамент виконувався білою та жовтою вовною. Святкова плахта додатково вишивалася різнокольоровим шовком.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Південна Київщина

Чоловічий верхній одяг. Південна Київщина (нині Шполянський, Смілянський, Звенигородський р-ни Черкаської обл.). Друга пол. XIX ст.

Мужская верхняя одежда. Южная Киевщина (ныне Шполянский, Смелянский, Звенигородский р-ны Черкасской обл.). Вторая пол. XIX в.

Man's outer clothes. Southern Kiev Region (now Shpola, Smila, Zvenyhorodka dists., Cherkassy Reg.). Latter half of the 19th c.

ПЕРШИЙ КОМПЛЕКС: сорочка з домотканого полотна; шерстяні шаровари із смугастої саморобної тканини; жупан із купованого сукна; червоний тулуб'ястий кожух, оздоблений нашивками з кольорового сап'яну і вовняними в'юнчиками, обшитий овечим смухом; висока, розширена догори шапка із сірого овечого хутра з сукняним верхом; сап'янові чоботи.

ДРУГИЙ КОМПЛЕКС: вишита полотняна сорочка; шаровари; бекеша із саморобного сукна, відрізна по лінії талії з призібраною нижньою частиною; білий нагольний кожух «до стану», прикрашений різнокольоровими в'юнчиками; шапка із сірого овечого хутра з сукняним верхом; юхтові чоботи.

Верхній зимовий одяг Київщини шили з овечого хутра. Селянські КОЖУХИ були нагольні (не криті тканиною), «до стану» і тулуб'ясті (кульові). Великий, круглий ТУЛУБ'ЯСТИЙ КОЖУХ найчастіше мав довжину до п'ят і розширювався донизу великими клинами. Широкі манжети, виложистий або стоячий комір, поли та поділ облямовувалися хутром. По всій території Київщини були поширені білі тулуб'ясті нагольні кожухи, а на півдні, крім білих, побутували так звані червоні кожухи — із овчини, пофарбованої у червоно-коричневий колір.

КОЖУХИ «до стану» шилися відрізними у талії, розширеними донизу за допомогою клинів-«вусів» або зборів. Вони були коротшими, ніж тулуб'ясті,— до середини литки, а інколи й до колін. Лінія талії часто була завищена, а передні поли коротші, ніж задні, що надавало зимовому комплексу своєрідного силуету. Стоячий комір, манжети, прорізні кишені та поділ обшивалися хутром. Колір таких кожухів був переважно білим, рідше червоним або чорним.

НАГОЛЬНІ КОЖУХИ Центральної та Південної Київщини прикрашалися аплікацією із кольорової шкіри, яскравими вовняними в'юнчиками, вишивкою, китичками із різнокольорової вовни, що прикріплювалися в кути вшивання клинів-«вусів», ласток. Орнаментація розміщувалася вздовж пілок, по низу і центру спинки, на манжетах, в той час як у кожухах Центральної Київщини центром орнаментальної композиції був нижній правий кут — «наріжник».

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Північна Київщина

Жіночий одяг. Північна Київщина (нині Бородянський, північ Києво-Святошинського, Поліський р-ни Київської обл.). Друга пол. XIX ст.

Женская одежда. Северная Киевщина (ныне Бородянский, север Киево-Святошинского, Полесский р-ны Киевской обл.). Вторая пол. XIX в.

Woman's costume. Northern Kiev Region (now Borodyanka, north Kiev, Poliske dists., Kiev Reg.). Latter half of the 19th c.

ПЕРШИЙ КОМПЛЕКС: полотняна сорочка, орнаментована тканим узором; ткана смугами вовняна спідниця — літник; вовняна запаска — попередниця; довга біла свита з валяного сукна; вовняний плетений пояс; лляна хустка, прикрашена тканим орнаментом; прикраси — коралове намисто та плетена з бісеру лучка, сережки; плетене з кори липи взуття — личаки.

ДРУГИЙ КОМПЛЕКС: полотняна сорочка, оздоблена тканим та вишитим орнаментом; літник; полотняний фартух, прикрашений вишивкою та мереживом ручної роботи; коротка свита — куцина з валяного білого сукна; тканий вовняний пояс; дві хустки — біла полотняна, заткана орнаментом, та кольорова вибійчана; прикраси — коралове і смальтове намисто, хрестик; чоботи.

Усі компоненти комплексів виготовлені з матеріалів домашнього виробництва.

Комплекс традиційного вбрання Північної Київщини тривалий час зберігав архаїчні риси. Це простежувалося в домашньому виробництві матеріалів, у різних видах одягу, в його крої та оздобленні. Переважав у костюмі білий колір, який доповнювався червоним і в незначній кількості синім у вишивці сорочок та хусток, а також поліхромними смугами на червоному тлі спідниць-літників.

Своєрідним був декор костюма даного району. Ткацький орнамент, а також вишивка занизуванням, якими прикрашали сорочки, фартухи-запаски, хустки, намітки, зберегли дуже давні геометричні мотиви. Найбільш розповсюдженим серед них був «ромб з гачками». Залежно від місця розташування він означав землю, родючість або жінку. Локальною ознакою декору було оздоблення сорочок (пазушки) широкою смугою орнаменту і двома вузькими — погрудками. Колорит орнаменту — монохромний. Червоний колір у поєднанні з білим тлом лляного або конопляного полотна — одна з найдавніших слов'янських традицій.

Архаїчністю відзначався і локальний тип поясного зшитого одягу — СПІДНИЦЯ-ЛІТНИК. Тканина для літника (частіше у вертикальні кольорові смуги) залежно від сезону ткалася з лляного або вовняного прядива. Спереду літник мав квадратну вставку — приточку з іншої за якістю та малюнком тканини, що свідчить про генетичний зв'язок цього компонента вбрання з розпашним, незшитим поясним одягом.

Верхній одяг — ДОВГА СВИТА І КУЦИНА — зберіг давній прямоспинний крій, розширений донизу двома клинами, вставленими у бокові шви. Виложистий комір, своєрідне художнє опорядження підкреслювали локальні особливості комплексу.

Самобутнім та архаїчним був спосіб пов'язування двох хусток, одна з яких проходила під підборіддям, а також наявність плетеної з бісеру прикраси — лучки. Такий елемент костюма, як чоботи, для даного району — свідчення заможності селянської родини.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Північна Київщина

Жіночий верхній одяг. Північна Київщина (нині Бородянський, північ Києво-Святошинського р-нів Київської обл.). Друга пол. XIX ст.
Женская верхняя одежда. Северная Киевщина (ныне Бородянский, север Киево-Святошинского р-нов Киевской обл.). Вторая пол. XIX в.
Woman's outer clothes. Northern Kiev Region (now Borodyanka, north Kiev dists., Kiev Reg.). Latter half of the 19th c.

ПЕРШИЙ КОМПЛЕКС: полотняна сорочка; смугаста вовняна спідниця — літник; однотонна червона запаска — попередниця; білий нагольний кожух; тканий вовняний смугастий пояс; очіпок та намітка; прикраси — коралі; личаки.

ДРУГИЙ КОМПЛЕКС: вишита полотняна сорочка; вовняні літник, запаска і пояс; свита із сірого валяного сукна; очіпок та намітка; прикраси — коралове та бурштинове намисто, хрестик; личаки.

Усі компоненти комплексів виготовлені з матеріалів домашнього виробництва.

Особливого розвитку і своєрідного художнього вирішення набуло на півночі Київщини орнаментоване домашнє ткацтво. Саморобні тканини використовувалися для пошиття міток, сорочок, літників, запасок. Неповторною вишуканістю відзначалися і місцеві ткані рушники.

Основним поясним одягом Київського Полісся був ЛІТНИК, АНДАРАК. Шився він із трьох поздовжніх пілок узорної смугастої тканини і однієї передньої (з іншої тканини) — приточки, що прикривалася фартухом. Вертикально розташовані смуги мали різну ритмічну побудову й чергування кольорів. Запаски та літники по краях оперяджувалися плисом, шовковою стрічкою, різнокольоровими вовняними нитками.

У холодну пору року на основний одяг — сорочку та літник — одягали СВИТУ або КОЖУХ. Найчастіше вони, як і чоловічі, зберігали старовинний поліський крій зі вставленими по боках двома клинами — «вусами». Довжина їх була різною, але завжди підкреслювала багатошаровість народного костюма.

Свиту та кожух підперізували поясами. Вовняні пояси були ткані й плетені. Плетений сітчастий («сітковий») пояс мав дуже давнє походження і був найдовшим (понад 3 м; завширшки 0,5 м). Його скручували у вузьку смужку, обгорталися, а кінці ховали під пояс. Тканий пояс обмотували кілька разів навколо талії, а його кінці підтикали по боках так, щоб вони вільно звисали («в ключки»). Закінчувалися ткані пояси різнокольоровими торокам.

Неодмінним елементом костюма був ОЧІПОК — невеликий, жорсткий, овальної форми. Шили очіпки з найрізноманітніших матеріалів — полотна, шовку, парчі. У святкові дні на очіпок надівали намітку. НАМІТКА в цій місцевості мала вигляд довгого (близько 5 м; 0,5 м завширшки) прямокутного прозорого шматка тканини сірого або білого кольору з тканим малюнком на кінцях. Її обмотували навколо голови та обличчя і зав'язували великим бантом на потилиці. Кінці намітки звисали нижче талії.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Дівочий святковий одяг. Центральна та Південна Київщина (нині Києво-Святошинський р-н Київської обл. та Черкаський р-н Черкаської обл.). Друга пол. XIX ст.

Девичья праздничная одежда. Центральная и Южная Киевщина (ныне Киево-Святошинский р-н Киевской обл. и Черкасский р-н Черкасской обл.). Вторая пол. XIX в.

Girl's festive attire. Central and Southern Kiev Region (now Kiev-Svyatoshin Dist., and Cherkassy Dist., Cherkassy Reg.). Latter half of the 19th c.

ПЕРШИЙ (ЦЕНТРАЛЬНОКИЇВСЬКИЙ) КОМПЛЕКС: сорочка з тонкого відбіленого лляного полотна, вишита червоною та чорною заполоччю; спідниця з тонкої вовняної саморобної тканини — баї червоного кольору, оздоблена китичками із синьої вовни; фартух-запаска; керсетка з купованої вовняної тканини на підкладці; саморобний пояс-крайка з тороками та китицями на кінцях; на голові — шовкові, вишиті шовком стрічки та живі квіти; прикраси — коралове та скляне намисто, срібні дукати; чоботи.

ДРУГИЙ (ПІВДЕННОКИЇВСЬКИЙ) КОМПЛЕКС: полотняна сорочка, вишита червоною та чорною заполоччю; двоплатовий незшитий поясний одяг — дві запаски з саморобної вовняної тканини; безрукавка-керсетка з купованої тканини (краму); вінок із живих квітів та шовкових стрічок; прикраси — разки коралового намиста, скріплені шнуром із вовняних ниток, що зав'язувався ззаду на шиї і звисав по спині; жовті сап'янові чоботи.

Святковий дівочий костюм Київщини був мальовничий і добірний. Особливою виразністю відзначалися КЕРСЕТКИ Центральної Київщини. Їх локальні особливості стосувалися форми і пропорцій. Невелика верхня частина керсетки, щільно затягнута по лінії грудей, контрастувала з розширеною та більшою нижньою частиною. Керсетки даної місцевості були однотонні, яскравих кольорів. Шилися вони з шовкової, атласної, тонкої вовняної або плисової тканини й опоряджувалися плисовими нашивками та аплікаціями по проймі, горловині, пілках та низу. Композиційним центром орнаменту був нижній кут правої поли («наріжник») та лінія спинки. На відміну від центральнокиївських, південнокиївські керсетки шилися з орнаментованих, складних за фактурою купованих тканин, були довшими, оздоблювалися атласною стрічкою, художнім швом. Іноді вони підперізувалися широким поясом, прикрашеним тканим малюнком або вишивкою.

На Київщині побутували різні типи поясного одягу: зшиті спідниці, одноплатові дерги, плахти, дві запаски. Найдавнішими були дві запаски. Це два прямокутних різного розміру шматки саморобної тканини чорного та синього кольорів. Спочатку пов'язувалася на талії задня частина, ширша і довша, чорного кольору («позадниця»). Спереду одягалася друга — вужча та коротша, синього кольору («попередниця»). Обидві запаски закріплювалися на талії червоним поясом-крайкою. На свято молоді жінки одягали зелені або червоні запаски. Передня частина святкових запасок багато прикрашалася тканим орнаментом або вишивкою. Іноді запаски робили з дорогої привізної або місцевого виробництва тканини (парчі, тонкої шерсті).

У святковому одязі дівчат і молодих жінок переважав червоний колір. Він був обов'язковим у таких елементах костюма, як плахта, спідниця, пояс, запаска, керсетки, стрічки тощо. Слово «червоний» означало красивий, нарядний, цінний, дорогий. Ставлення до червоного кольору знайшло відображення і в образних висловах типу «Молодиця іде в червоному очіпку, як маківка цвіте». Про дівчину, яка вийшла на вулицю в синіх та зелених стрічках, казали: «пісна дівчина». Плахту без червоного кольору теж називали пісною. Незважаючи на те, що червоному кольору в костюмі надавалось особливого значення, колористична гама центральнокиївського комплексу була надзвичайно багатою, яскравою.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Північна Київщина

Чоловічий верхній одяг. Північна Київщина (нині Чорнобильський, Поліський, Іванківський р-ни Київської обл.). Друга пол. XIX ст.

4

Мужская верхняя одежда. Северная Киевщина (ныне Чернобыльский, Полесский, Иванковский р-ны Киевской обл.). Вторая пол. XIX в.

Man's outer clothes. Northern Kiev Region (now Chornobyl, Poliske, Ivankiv dists., Kiev Reg.). Latter half of the 19th c.

ПЕРШИЙ КОМПЛЕКС: тунікоподібна, орнаментована тканим малюнком сорочка; свита з коричневого валяного сукна; тканий смугастий пояс із прикріпленим до нього гаманцем; повстяна шапка; полотняні онучі, личаки.

ДРУГИЙ КОМПЛЕКС: тунікоподібна сорочка з широкою нагрудною вишивкою; штани зі смугастої вовняної тканини; плетений пояс; білий нагольний кожух; повстяна шапка; полотняні онучі, личаки, закріплені на ногах ремінцями.

Усі компоненти комплексів виготовлені з матеріалів домашнього виробництва.

На півночі Київщини була поширена чоловіча СОРОЧКА як з плечовими уставками («поликами»), пришитими по пітканню, так і тунікоподібна. Вона обов'язково мала стоячий або виложистий комір та широкі манжети і прикрашалася прямокутним нагрудним орнаментом — тканим або вишитим. Переважав у вишивці червоний колір. Сорочку одягали поверх нешироких штанів з прямокутною вставкою між холошами. Шилися ШТАНИ влітку з сирового однотонного або затканого кольоровими смугами полотна, а взимку — із сірого сукна. Доморобні вовняні пояси частіше були плетені, однотонні — червоні, сині, зелені. Бідніші селяни носили нефарбовані білі пояси.

Крім свити з напіввідбіленого сукна із вшитими по бокових швах від лінії талії клинами-«вусами», тут побутувала і коричнева СВИТА-КУРТКА з підрізною, призібраною спинкою («до зборів», «з прохідкою»). Відомий і довгий плащоподібний одяг — СІРЯК, прямоспинний, розширений від пройми великими клинами, з капюшоном — відлогою, що накидалася на голову в негоду.

Взимку поверх сорочки і теплих штанів надягали нагольний (не критий тканиною) овчинний КОЖУХ, частіше білого кольору. Як і свита, кожух міг бути з двома клинами по боках, відрізним у талії з призібраною спинкою («до стану»). Побутував і довгий прямоспинний тулуб'ястий кожух. Поли та поділ кожухів обшивалися хутром, на комір брали хутро кращої якості. По лінії талії та вздовж клинів кожухи прикрашалися вовняним шнуром і вишивкою. Застібок вони не мали і підперізувалися тканим або плетеним поясом. Шапки шилися із сірого та темного сукна і оздоблювалися кольоровими шнурами. В усі пори року носили личаки.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Південна Київщина

Селянський одяг. Південна Київщина (нині Корсунь-Шевченківський, Канівський, Черкаський р-ни Черкаської обл.). Середина XIX ст.

Крестьянская одежда. Южная Киевщина (ныне Корсунь-Шевченковский, Каневский, Черкасский р-ны Черкасской обл.). Середина XIX в.

Peasants' costumes. Southern Kiev Region (now Korsun-Shevchenkivsky, Kaniv, Cherkassy dists., Cherkassy Reg.). Mid-19th c.

КОМПЛЕКС ЧОЛОВІЧОГО ОДЯГУ: полотняна тунікоподібна сорочка з широкими (без манжетів) рукавами, оздоблена нагрудною вишивкою; широкі полотняні штани; безрукавка-катанка; домотканий пояс; солом'яний бриль; чоботи.

КОМПЛЕКС ЖІНОЧОГО ОДЯГУ: полотняна вишита сорочка; парчеві запаска й очіпок; керсетка з купованої вовняної жакардової тканини, прикрашена вишивкою; спідниця-димка з вибійчаного домотканого полотна; прикраси — коралове намисто, ланцюжок із срібним хрестиком, сережки; червоні чоботи.

КОМПЛЕКС ДИТЯЧОГО ОДЯГУ: вишита полотняна сорочка з плечовими уставками, пришитими по пітканню стану; вовняна плахта-червонятка спрощеної конструкції — без «крил»; на голові — пов'язка (задрапована на жорсткій основі хустка) та квіти.

У народному вбранні даного району поєднувалися різні за структурою, кольором і малюнком саморобні та куповані матеріали. Сировиною для саморобних матеріалів служили шкури тварин (з хутром і без хутра), вовна і рослинні волокна, з яких або відразу виготовляли окремі види одягу (пояси і поясний одяг, жіночі головні убори), або спочатку тканини для них. Для виготовлення головних уборів користувалися також стеблами рослин. Поруч із саморобними побутували куповані матеріали місцевого виробництва і різноманітні за якістю та кольором привізні: оксамит, парча, мереживо, стрічки, шнури, нитки, галуни. У XVIII—XIX ст. в Центральній та Південній Київщині з дорогих парчевих тканин виробляли святкові очіпки, запаски; плисом (оксамитом) оздоблювали верхній одяг, керсетки, спідниці. Парчеві й оксамитові тканини були дорогі, їх вартість іноді дорівнювала вартості майже всього майна селянського двору. Така висока ціна робила ці тканини малодоступними для незаможних селян і обумовлювала продуманість у виборі матеріалів. Іноді елементи орнаменту привізних тканин творчо переороблялися і перекладалися народними майстрами на вишивальну техніку або вибійку на саморобному полотні. Новоутворені орнаментальні мотиви органічно поєднувалися з традиційними малюнками, якими прикрашався селянський одяг. Дорогі куповані тканини майже до другої половини XIX ст. були матеріалом оздоблення селянського вбрання або використовувалися для виготовлення окремих елементів святкового комплексу. Вони оспівувалися в поетичній творчості, їх назви зберігають історію етнокультурних зв'язків українського народу.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Південна Київщина

Міщанський одяг. Південна Київщина (нині Черкаський та Чигиринський р-ни Черкаської обл.). Перша пол. XIX ст.

Мещанская одежда. Южная Киевщина (ныне Черкасский и Чигиринский р-ны Черкасской обл.). Первая пол. XIX в.

Town-dwellers' costumes. Southern Kiev Region (now Cherkassy and Chyhyryn dists., Cherkassy Reg.). First half of the 19th c.

КОМПЛЕКС ЧОЛОВІЧОГО ОДЯГУ: сорочка з тонкого полотна; шаровари; жупан-черкеска з характерного для даної місцевості синього сукна, оздоблений парчевими манжетами та двобортною застібкою із саморобних гудзиків та петель, плетених із шовкового шнура; пояс східного походження з золототканими та вишитими кінцями й тороками; повстяний капелюх; юхтові чоботи.

КОМПЛЕКС ЖІНОЧОГО ОДЯГУ: вишита сорочка; саморобні спідниця й запаска, підперезані вузьким вовняним поясом-крайкою; бурнус із великим виложистим коміром, опорядженим шовковою тканиною; хустка, задрапована на твердому очіпку; жовті сап'янці.

У XVIII — першій половині XIX ст. серед заможного населення сіл, розташованих поблизу культурних центрів, і невеликих міст побутували різні варіанти стародавнього верхнього одягу: жупан, кунтуш, капота, бурнус, черкеска, чумарка. Шилися вони з купованих привізних або місцевого мануфактурного виробництва тканин: кольорового сукна різної якості, черкасину, рипсу, китайки тощо. Опоряджувався і оздоблювався верхній одяг кольоровим плисом, парчею та іншими дорогими тканинами. Форма його могла бути різноманітною: «під стан», з суцільнокроєною та відрізною спинкою або ж вільного халатоподібного крою, як, наприклад, бурнус.

БУРНУС — це довгий, розширений донизу жіночий одяг, переважно темних кольорів, з великим виложистим коміром та манжетами. Шився він з фабричної або якісної саморобної тканини і за рахунок клинів по боках або дрібних складок, закладених по спині, був дуже об'ємним. Як і інші види верхнього одягу, бурнус мав підкладку й утеплювався тонким шаром вати.

У даній місцевості віддавалася перевага фабричним тканинам із складними відтінками темно-вишневого, синього, зеленого та коричневого кольорів, з рельєфним тканим світлотіньовим ефектом, а іноді й живописним малюнком у вигляді вузьких контрастуючих із тлом вертикальних смуг. У підборі кольору та малюнка тканин, в орнаментальних мотивах та різних дрібних деталях (застібках, формі очіпка тощо) виразно простежувалися північнокавказькі впливи.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Південна Київщина

Одяг заможних селян. Південна Київщина (нині Шполянський, Смілянський, Звенигородський р-ни Черкаської обл.). Середина — друга пол. XIX ст.

Одежда зажиточных крестьян. Южная Киевщина (ныне Шполянский, Смелянский, Звенигородский р-ны Черкасской обл.). Середина — вторая пол. XIX в.

Clothes of well-to-do peasants. Southern Kiev Region (now Shpola, Smila, Zvenyhorodka dists., Cherkassy Reg.). Mid — latter half of the 19th c.

КОМПЛЕКС ЖІНОЧОГО ОДЯГУ: вишита полотняна сорочка; домоткана спідниця і запаска з тканим та вибійчаним малюнком; керсетка; верхня «кругла ватяна кохта» з фабричної вовняної тканини з тканим орнаментом; високий очіпок і барвиста вовняна хустка; прикраси — коралі, камінне намисто, дукати, сережки; сап'янові чоботи.

КОМПЛЕКС ЧОЛОВІЧОГО ОДЯГУ: полотняна вишита сорочка «чумачка»; широкі шаровари з саморобної вовняної тканини із смугастим тканим малюнком; жупан із тонкого сукна; свита з коричневого валяного сукна; висока смушева шапка з сукняним верхом; пояс східного походження; юхтові чоботи.

Для жіночого комплексу Південної Київщини характерною була СОРОЧКА з нешироким суцільним (або з уставкою) рукавом, пришитим по основі, з невеликим стоячим, виложистим або у вигляді оборки («зонтика», «брилика») коміром та широкими манжетами. Колорит вишивки поліхромний — до червоного та чорного кольорів додається зелений або жовтий. Техніки вишивки — набірування, гладь, мережка, вирізування, пізніше хрестик. Особливістю декору було розшивання швів вишивальними нитками.

Із поясного одягу, крім розпашних незшитих форм, побутували спідниці із саморобної смугастої (літники) або з вибійчаним малюнком тканини (димки). Фартухи-запаски були дуже виразні за малюнком та кольором і виконувалися з орнаментованої саморобної або дорогої купованої тканини.

У другій половині XIX ст. широкого розповсюдження набув довгий, розширений донизу верхній одяг із фабричних тканин на ватяній підкладці. Це так звані «КРУГЛІ ВАТЯНІ КОХТИ», бурнуси. Вони виконувалися, залежно від достатку, з тканин різної якості, мали великий круглий комір, обшивалися плисом та кольоровою тканиною.

Основу чоловічого комплексу цього району складає ТУНІКОПОДІБНА СОРОЧКА з симетрично розташованими бочками і широкими, іноді в два полотнища, рукавами («чумачка»). Заправлялася сорочка в широкі шаровари з саморобної полотняної або вовняної смугастої (з тканим чи вибійчаним малюнком) тканини. Поверх сорочки одягалася ЧЕРКЕСКА або бекеша з тонкого, високої якості сукна традиційного крою — з підрізними та призібраними бочками. Одяг підперізувався саморобними і купованими поясами. В осінньо-весняну пору використовувалася також традиційна СВИТА з коричневого сукна, а в негоду — прямоспинні, з великими клинами по боках КОБЕНЯКИ з капюшоном («кобкою»). На голову одягали дуже високі, розширені догори шапки з чорного та сірого каракулю із сукняним верхом. У колориті та орнаментиці тканин, в оздобленні, деталях комплексів простежуються риси культур північнокавказьких народів.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

3223211

Південна Київщина

Дівочий одяг. Південна Київщина (нині Шполянський, Смілянський р-ни Черкаської обл.). Друга пол. XIX ст.

Девичья одежда. Южная Киевщина (ныне Шполянский, Смелянский р-ны Черкасской обл.). Вторая пол. XIX в.

Girl's costume. Southern Kiev Region (now Shpola, Smila dists., Cherkassy Reg.). Latter half of the 19th c.

ПЕРШИЙ КОМПЛЕКС: вишита сорочка; смугаста спідниця; вибійчаний запаска-фартух; «кругла кохточка» із компактної жакардової тканини, оздоблена мереживом і плисом; вінок із закладеної у дрібні складочки червоної стрічки і різнокольорових та вишитих стрічок; прикраси — коралове і камінне намисто, срібний ланцюжок з бовтунцями, сережки, хрестик; червоні черевики.

ДРУГИЙ КОМПЛЕКС: вишита сорочка з домотканого полотна; спідниця і запаска з дорогої вовняної купованої тканини; саморобний пояс; керейка з домотканого коричневого сукна; вінок із кулястих вовняних китиць і муарових та атласних стрічок; прикраси — дороге «справжнє намисто», дукати, сережки; жовті сап'янці.

Традиційний народний одяг Південної Київщини надзвичайно самобутній. Крім трансформованих давньослов'янських елементів, у ньому відбилися етнокультурні взаємозв'язки з народами Північного Кавказу (черкесами), Криму та Сходу. Це простежується в особливостях малюнка і фактури саморобних і купованих тканин, у видах та назвах одягу, в різних деталях (плетені застібки, муарові стрічки, опорядження одягу, орнаментальні мотиви). Одночасно в селах, розташованих поблизу міст та шляхів сполучень, на одязі позначилися впливи міського вбрання. Як нагрудний одяг тут побутувала, замість центральнокиївської безрукавки-керсетки, коротка, з вузькими рукавами і без коміра «КРУГЛА КОХТОЧКА». Вона щільно затягувалася на грудях і мала об'ємну, довшу за передню частину, спинку. Шилася «кохточка» з шовкової або шерстяної тканини, на підкладці, і прикрашалася плисовими нашивками, мереживом.

Верхній осінньо-весняний одяг з домотканого сукна представлений тут, поряд з традиційною свитою, довгою, суцільнокроєною керейкою, розширеною донизу великими клинами, вставленими у бокові шви до самої пройми. Керейка виконувалася з коричневого сукна, оздоблювалася плисовою (або із будь-якої кольорової тканини) аплікацією, що мала характерну для даного типу одягу композицію. Керейка, як і «кругла кохточка», застібалася на сплетені із шнура гудзики і петлі. Різні види розширеного донизу нагрудного та верхнього одягу створювали локальну своєрідність комплексу Південної Київщини.

Дівчата у цій місцевості заплітали волосся у дві коси, носили широкі муарові стрічки, що звисали іноді нижче колін. Голову прикрашали різноманітними штучними вінками із шовкових стрічок, вовняних кулястих китичок або живими квітками. Багатством відзначалися шийні та нагрудні прикраси: корали, натуральне важке темно-вишневого кольору «камінне намисто» та біле перламутрове намисто («баламут»), дукати, бісерні прикраси.

Реконструкція Т. О. НІКОЛАЄВОЇ
Художник З. О. ВАСІНА

322321